

**Ə.T.HÜSEYNZADƏ**

magistrant

e-mail: *esmer.huseynzade@list.ru*

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti**

(Bakı şəh., Ü.Hacıbəyov küç., 68)

## **BİOLOGİYADAN ŞAĞIRDLƏRİN BİLİK VƏ BACARIQLARININ SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ**

*Açar sözlər: qiymətləndirmə, bilik, bacarıq, biologiya, diaqnostik, formativ, summativ, metod, vasitə*

*Ключевые слова: оценивание, знания, умения, биология, диагностика, формативное, суммативное, метод, инструмент*

*Key words: assessment, knowledge, skills, biology, diagnostic, formative, summative, method, tool*

Təhsilin keyfiyyəti əldə olunan nəticələrin əvvəlcədən müəyyən olunmuş meyarlara (standartlara) nisbəti ilə müəyyən olunur. Təhsilin keyfiyyətinin müəyyənləşdirilməsində əsas göstərici nəticələrdir və bu nəticələrin obyektiv qiymətləndirilməsi keyfiyyəti üzə çıxaran etibarlı mənbədir.

Təhsildə ənənəvi qiymətləndirmə yalnız nəzarət mexanizmi rolunu oynayaraq inzibati amirliyin təbiiqi ilə monitorinqə deyil, idarəetməyə xidmət etmişdir. Müasir dövrdə təhsil sisteminin monitorinqi tədrisin keyfiyyətinə nəzarəti təmin edən ən vacib mexanizmlərdəndir. Bu baxımdan yeni qiymətləndirmə sisteminin əsasında şagirdlərin təlim fəaliyyətlərinin ardıcıl, sistemli şəkildə qiymətləndirilməsi, nəticələrin təhlili və müvafiq qərarların qəbul edilməsi durur. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üç istiqamətdə: məktəbdaxili, milli və beynəlxalq aparılır. Bu istiqamətlərdən ən əhatəlisi və əhəmiyyətli məktəbdaxili qiymətləndirmədir (3, s. 6).

Məktəb daxilində məzmun standartlarının mənimsənilməsi istiqamətində 3 növ: diaqnostik, formativ və summativ qiymətləndirmədən istifadə olunur. Diaqnostik qiymətləndirmə ilkin səviyyənin müəyyən edilməsi məqsədilə təşkil olunur. Formativ qiymətləndirmə şagird nailiyyətlərinin izlənməsi (monitrinqi) məqsədini daşıyır. Summativ yekun qiymətləndirmə şagird nailiyyətlərinin ümumiləşdirilməsi məqsədilə aparılır.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə aşağıdakı komponentləri əhatə edir:

– şagird nailiyyətlərinin və irəliləyişlərinin monitorinqi;

– şagird fəaliyyətinin təlim standartlarına uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi (kurikulum üzrə qiymətləndirmə);

– ümumtəhsilin pillələri üzrə yekun qiymətləndirmənin (buraxılış imtahanlarının) aparılması (1, s. 45).

Şagird nailiyyətləri və irəliləyişlərinin monitorinqi formativ qiymətləndirmə məqsədləri üçün məktəb səviyyəsində müəllimlər və məktəb rəhbərləri tərəfindən aşağıdakı mərhələlərlə həyata keçirilir:

– formativlər, bəhslər və bölmələr üzrə yekun (kiçik summativ) qiymətləndirmə təşkil edir;

– mövcud qiymətləndirmə normalarını və şifahi sorğular əsasında aparılan cari qiymətləndirmə qaydalarını təkmilləşdirmək məqsədi ilə həyata keçirilir;

– şagirdin ayrı-ayrı mövzu və bəhslərin mənimsənilməsi ilə bağlı fəaliyyəti barədə məlumat toplamaq məqsədi ilə müəllim tərəfindən müntəzəm, davamlı olaraq müşahidə və monitorinqlər vasitəsilə aparılır;

– mövzular və fəaliyyət tapşırıqları üzrə əvvəlcədən hazırlanmış qiymətləndirmə sxemlərindən və digər diskriptiv (təsviri) qiymətləndirmə üsullarından istifadə olunmaqla şagirdin fəaliyyətini təsvir edir;

–hər altı həftədən gec olmayaraq tədris olunan mövzular üzrə müəllim tərəfindən hazırlanmış testlər və standartlaşdırılmış prosedurlar vasitəsilə şagird nailiyyətlərinin kiçik summativ (bəhslər üzrə yekun) qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

Kiçik summativ qiymətləndirmə (KSQ) bəhs və bölmələrin sonunda altı həftədən gec olmayaraq müəllim tərəfindən aparılır. KSQ keçirildiyi gün dərstdə iştirak etməyən şagirdin sinif jurnalında adının qarşısındakı xana diaqonalla iki hissəyə ayrılır. Surətdə “q” yazılır, məxrəci boş qalır. Müəllim həmin şagirdlə növbəti 2 həftə ərzində KSQ aparır və nəticəni məxrəcdə qeyd edir.

Böyük summativ qiymətləndirmə (BSQ) yarımilin sonunda məktəb rəhbərliyinin iştirakı ilə fənni tədris edən müəllim tərəfindən keçirilir.

KSQ üçün materialların hazırlanmasına ciddi yanaşılır. KSQ vasitələri (test və yaxud digər nəzəri suallar) fənni tədris edən müəllim tərəfindən hazırlanır.

BSQ vasitələri isə (test və yaxud digər nəzəri suallar) məktəb rəhbərliyinin təşkil etdiyi xüsusi komissiya tərəfindən hazırlanır. Bu materillərdən dərslər ili ərzində bir dəfə istifadə olunur. Növbəti dərslər ilində istifadə etmək məqsədi ilə məktəb test bankına daxil edilir.

Qiymətləndirmənin üsul və vasitələrinə prosesin həyata keçirilmə üsulları daxil edilir. Qiymətləndirmə vasitəsi bu prosesdə istifadə olunan alət hesab olunur.

Əgər qiymətləndirmə üsulu yoxlama yazı işi müəyyənləşdirilibsə, istifadə olunan alətimlə, inşa, məsələ və misal həlli qiymətləndirmə vasitəsi olur. Qiymətləndirmənin məqsədindən asılı olaraq üsul və vasitələr fərqlənir.

Cədvəldə summativ qiymətləndirmədə istifadə olunan üsul, vasitə və fəaliyyət növləri qarşılaşdırılır.

#### **Summativ qiymətləndirmə zamanı istifadə olunan üsul və vasitələr**

Üsullar	Vasitələr	Fəaliyyət növləri
Yoxlama yazı işləri	Yoxlama yazı işləri üzrə qeydiyyat vərəqi	Tapşırıqların yerinə yetirilməsi
Layihə	Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən edilmiş meyar cədvəli	Layihəni meyarlar əsasında qiymətləndirilməsi
Şifahi sorğu	Şifahi sorğu üzrə qeydiyyat vərəqi	Mövzunun şərh
Test	Test tapşırıqları	Test suallarının cavablandırılması
Tapşırıq vermə	Tapşırıq, çalışma və laboratoriya işləri	Praktik tapşırıqların yerinə yetirilməsi
Yaradıcılıq və əl işləri	Fənlərə müvafiq olaraq rəsmlər, hazırlanan məmulatlar və digər əl işləri	Təsvir etmə, yapma, şeirin qoşulması, essenin yazılması, məsələ qurmaq

Summativ qiymətləndirmənin nəticələri aşağıdakı kimi hesablanır. Summativ qiymətləndirmə tapşırıqları asan, orta və çətin olmaqla 3 səviyyə üzrə hazırlanır. Qiymətlər düzgün cavabların sayına uyğun müəyyən edilir. Summativ qiymətləndirmənin nəticələri 5 ballıq qiymət şkalası (1, 2, 3, 4, 5) əsasında rəqəmlə ifadə olunur və sinif jurnalında qeyd edilir. Summativ qiymətləndirmə nəticələri suallara verilən balların sayı ilə hesablanır. Sualların ümumi sayının:

- 10%-ə qədər düzgün cavab “1”;
- 10% daxil olmaqla 20%-ə qədər düzgün cavab “2”;
- 20% daxil olmaqla 50%-ə qədər düzgün cavab “3”;
- 50% daxil olmaqla 80%-ə qədər düzgün cavab “4”;
- 80% daxil olmaqla 100%-ə qədər düzgün cavab “5” qiymətlə qiymətləndirilir (3, s. 64).

Qiymətləndirmədə əsas mərhələ summativ qiymətləndirmə olduğundan müəllim buna ciddi hazırlaşmalı olur. Bəhs və ya tədris vahidi üçün summativ qiymətləndirmə üçün təxminən on sual və tapşırıq hazırlayır. Onların hazırlanmasında tədris vahidinin mövzularının tam əhatə olunmasını nəzərə alır. Qiymətləndirmədə düzgün cavaba bir bal olmaqla ümumi

bal kimi 10 bal müəyyən edilir. Məsələn, 7-ci sinif dərslərindəki (5, s. 119) xordalı heyvanlara aid KSQ sual və tapşırıqlarını aşağıdakı kimi hazırlamaq olar:

1. Onurğasızlarla onurğalı heyvanların fərqlərini Venn diaqramı üzrə işləyin.

2. Xordalılar üçün ümumi olan əlamətlər hansılardır?

–Hamısında xorda vardır.

–Mərkəzi sinir sistemi dairə təşkil edir.

–Qəlsəmə ömür boyu qalır.

–Suda yaşayanlarda qəlsəmə ömür boyu qalır.

– Qida borusunun ön hissəsində udlaq yerləşir.

–Mərkəzi sinir sistemi boruşəkillidir.

– Onurğalılarda xorda yalnız rüşeym mərhələsində olur.

–Həzm borusu xordanın altında yerləşir.

3. Açar sözlərdən istifadə edərək neştərçənin əsas əlamətlərini qeyd edin.

Neştərçədə \_\_\_\_\_ ox skelet olmaqla ömrü boyu qalır.

Tənəffüsü \_\_\_\_\_ suyun oksigeni ilə gedir.

Qan-damar sistemi \_\_\_\_\_ və \_\_\_\_\_ qan damarlarından ibarətdir.

Açar sözlər: qarın, bel, xorda, qəlsəmələrlə

4. Minoqa üçün səhv olan əlamət hansıdır?

Yarımparazit həyat keçirir; Bel hissədə 2 ədəd üzgəc olur; Çənələri yoxdur; Cüt üzgəcləri var; Hermofroditdirlər.

5. Balıqların mərkəzi sinir sisteminə və baş beyinə aid olanları seçin və qarşısında qeyd edin.

Mərkəzi sinir sistemi:

Baş beyin hissələri:

Açar sözlər: aralıq beyin, baş beyin, beyincik, orta beyin, onurğa beyin, ön beyin, uzunsov beyin, beyincik, sinirlər, sinir düyünləri.

6. Balıqların əsas əlamətlərinə hansılar aiddir?

A) Yan xətt, üzgəclər, qəlsəmələr, ikikameralı ürək.

B) Bədənin sivri, baş beyin, sinirlər, ətrafları

C) Yan xətt, onurğa sütunu, baş, gövdə

D) Pulcuqlar, ağciyərlər, üzgəclər, onurğa beyni

E) Qəlsəmələr, sinirlər, ətraflar, dördkameralı ürək.

7. “Balıqlar” sxemini aşağıdakı sözlərdən istifadə edərək hazırlayın.

Qıgırdaqlı, sümüklü, pəncəüzgəcli, xanı balığı, latimeriya, naxa, akula, skat, bütövbaşlılar, nərə, kiləkə, cökə, uzunburun, çəki, qızılxallı, çapaq, həşəm, şəmayı, kütüm, külmə, karp.

8. Balıqlarla suda-quruda yaşayanların oxşar əlamətlərini Venn diaqramında müəyyən edin.

9. Qurbağanın tam çevrilmə ilə inkişafını həşəratların tam çevrilmə ilə inkişafı ilə müqayisə edin.

10. Suda-quruda yaşayanların əlamətlərinə hansılar aiddir?

A) Dəri və ağciyər tənəffüsü, 3 kameralı ürək, 2 qan dövrəni, çoxalma suda gedir.

B) Suda və quruda yaşayır, tənəffüs qəlsəmələrlə, 2 kameralı ürək, selikli dəri

C) Dəri tənəffüsü, ətrafların olması, yumurta ilə çoxalma, hermofrodit

D) Qəlsəmələr, suda yaşama, ayrıcinslilik, ətrafların olması

E) Yan xətt, üzgəclər, 2 qan dövrəni, 2 kameralı ürək.

Summativ qiymətləndirmənin belə müasir tələblərə cavab verən sual və tapşırıqlarla hazırlanması şagirdlərin fəallığını artırır, onlarda qiymətlərin obyektiv və ədalətli olmasına inam yaradır. Eyni zamanda şagirdlərin təlim keyfiyyətini yüksəldir, mənimləməni asanlaşdırır.

## Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəbləri üçün biologiya fənn kurikulumu, Bakı, 2007, 72 s.
2. İsmixanov M. Pedaqogikanın əsasları. Bakı, BDU, 2011, 242 s.
3. Hacıyeva H.M. və b. Biologiyanın tədrisində yeni qiymətləndirmə sisteminin tətbiqi. Bakı, 2022, 152 s.
4. Hacıyeva H.M., Abdullayeva T.Q., Hacıbəyova E.Ə. Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın fəal təlim metodları ilə tədrisi metodikası. Bakı, 2014, 212 s.
5. Seyidli Y., Əhmədbəyli X., Əliyeva N. Biologiya. Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, 2012, 144 s.
6. Təlim prosesində yeni texnologiyalar. Prof. Y.Ş. Kərimovun redaktəsi ilə. Bakı, 2011, 248 s.
7. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий. СПб, 2001, 393 s.
8. İnternet resursları.

**А.Т.Гусейнзаде**

### **Суммативное оценивание знаний и умений учащихся по биологии**

#### *Резюме*

В статье рассматривается проблема оценивания достижений учащихся общеобразовательной школы. Объяснены организация суммативного оценивания, являющегося одним из основных этапов и видов внутришкольного оценивания, и правильность подсчета итоговых оценок. Новая система оценивания сравнивается с традиционной оценкой. Новая система оценивания отражает применение суммативного оценивания в преподавании биологии.

Одним из положительных моментов статьи является то, что автор приводит пример вопросов и заданий суммативного оценивания, дает свои советы учителям.

**A.T.Huseynzadeh**

### **Summative assessment of students' knowledge and skills in biology**

#### *Summary*

The article examines the problem of assessing student achievement in secondary schools. The organization of summative assessment, which is one of the main stages and types of in-school assessment, and the correct calculation of final grades are explained. The new assessment system is compared with the traditional assessment. The new assessment system reflects the application of summative assessment in the teaching of biology.

One of the positive aspects of the article is that the author gives an example of the questions and tasks of summative assessment, gives his advice to teachers.

*Rəyçi: ped.f.d., dos. H.M.Hacıyeva*

*Redaksiyaya daxil olub: 14.02.2022*